

**М. А. НҰРАХМЕТОВА, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ
КАФЕДРАСЫНЫҢ ОҚЫТУШЫСЫ, ПОЛИЦИЯ МАЙОРЫ**

Қасақана күшпен жасалған қылмыстардың себебі мен жағдайы

Аннотация. Аталған мақалада автор заң әдебиеттеріне талдау жасау негізінде күшпен-пайдакүнемдік қылмыстарды жасауға жағдай тудыратын себептермен шарттарын анықтады.

Түйін сөздер: қылмысты жасау себеп-салдары, қасақана күшпен жасалған қылмыстар, тонау, қарақшылық.

Криминология бойынша қиын және шешілмейтін мәселелердің бірі — қылмыстың жасалу себеп-салдары.

Себеп-салдар — бұл заттардың және құбылыстың байланысы, қылмыстың жасалуы, басқаша айтқанда «генетикалық», яғни қандай да болған құбылыстың дерегін, үрдісті анықтайтын жағдай.

Себеп-салдар іс-әрекетті жасалғаннан кейінгі нәтижесінен туындайды. Іс-әрекет үшін қандай да бір жағдай болуы қажет, бірақ та осы жағдайлар өзімен-өзі нәтижесін туындауға қабілетті емес, тек олар қылмыстың шын мәнінде жасалуына көмек көрсетеді¹.

Профессор М. Д. Шаргородскийдың пікірі бойынша «қылмыстың себеп-салдары деп барлық себепсіз туындаған жағдайларды есептеуге болады. Бірақ та бұл барлық жағдайлардың барлығы белсенділікті көрсетпейді. Қылмыстың себеп-салдары деп белсенді күш өзінің іс-әрекетімен оны жүзеге асырады. Нақты қылмыстың себебі — бұл белсенді күш, яғни субъектінің іс-әрекетінде қызығушылық және жағдайын жасауға шамданады»².

Алдағы жылдары Қазақстан Республикасында қылмыстық жағдайды болашақ динамикасын анықтау кезінде, оның ұзақ мерзімді іс-қимыл мақсаты, негізінен әлеуметтік-экономикалық факторлардың бірқатар әсері ескерілуі тиіс болатын. Сондықтан қылмысқа қарсы күресте қоғам мен мемлекет алдында тұрған ең өзекті міндеттердің бірі — қылмыс, соның ішінде күшпен және қасақана жасалған қылмыстардың себептері мен жағдайларын белгілеу болып табылады.

Себеп-салдар байланыстың ерекше әрекеті, ол қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық, саяси және инабаттылық өмірге байланысты қасақана, күшпен қылмыс жасалады. Мемлекетте дағдарыс сол себептен жұмыссыздықтан криминалдық жағдайды өршітіп және осы қылмыстардың түрін жандандырады.

Жалпы қылмыстардың құрылымындағы бір бүтіні қасақана қылмыс жасау болып есептелгендіктен, себеп-салдар және жағдайы оны жандандыруға көмек көрсетеді. Бұндай қылмыстарға тонау және қарақшылық қылмыстарын жатқызуға болады.

Экономикадағы нарықтық қарым-қатынасқа байланысты тонау және қарақшылық қылмыстарының өсуіне деректердің бірі болып отыр.

В. В. Лунеевтың пікіріне келіспеуге болмайды, өйткені «жалғыз нарықтық қарым-қатынастағы экономикаға байланысты емес, сондай-ақ жаңа демократиялық формаларын құрмай ескі әлеуметтік және құқықтық бақылау құрып жаңа иесін отырғызу, заңсыз және қылмыстық әдісімен оның жетілмеген жүзеге асыру болып табылады», — деп түсіндіреді³.

Сонымен нарықтық қарым-қатынастағы экономика және қасақана күшпен жасалған қылмыстарды, сондай-ақ тонау және қарақшылық қылмыстарын зерттеу кезінде себепті байланысын айқын екенін куәландырады.

Біздің ойымыз бойынша қылмыстың өсуі ол мемлекеттегі экономикалық жағдайға байланысты және халықтың жұмыссыздығы, жасы кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз жүруіне байланысты қылмыстың жасалуына әкеп соғады.

Қасақана күшпен жасалған қылмыстардың мәселесіне жұмыссыздық, өмір сүру жағдайының төмендеуі және т.б. себептер болып табылады.

Тағы да деректердің бірі болып қоғамдағы тұрақтылықтың болмауы және көшіп-қонушылар қылмыстың жасалуына жағдай жасайды.

Осы жағдай бойынша зерттеу барысында босқындар мен амалсыздан көшіп-қонуға жататын адамдар, шетел азаматтарының және азаматтығы жоқ адамдардың күш көрсетіп жасаған (тонау және қарақшылық) қылмыстары ашылған қылмыстардың ішіндегі қылмыстардың өсімін көрсетеді.

Қасақана күшпен топтасып қылмыстарды қайталап жасаған адамдарда, қоғамда әрқашан қылмыс жасауға себептер мен жағдайлардың болуын куәландырады, өйткені бұрын сотталғандар қылмыс жасау әлеміне оралу үшін жасайды. Ал оларға ықпал ету шараларын қолдану үшін тек қайталап жасағаны үшін ғана емес, сонымен қатар қылмыстың ұйымдастырылуына қарайды.

Соттық-тергеулік тәжірибеде саралау кезінде соңғы жылдары тонау және қарақшылық қылмыстарын көбінесе жасы кәмелетке толмаған адамдардың жасайтындығын көрсетеді.

Жасөспірімдер және жастар арасындағы қылмыстардың бірінші кезекте отбасы-тұрмыстық жағдайы бойынша нашар тұратын жанұяларда (материалдық құндылықтың жетіспеуі, толық емес отбасы, нашар тұратын жанұялар) жасалатындығы бізге мәлім.

Отбасы мәртебесіндегі қылмыскерлерді зерттеу кезінде отбасы-тұрмыстық жағдайы бойынша нашар тұратын жанұяларда, тұрмыс жағдайы санитарлық-гигиеналық ережелерге сәйкес келмейтін жағдайда өмір сүргені анықталды.

Қарақшылық және тонау қылмыстарын жасаған кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмыстарын зерделеу кезінде көбінесе толық емес жанұяда, яғни әжесі немесе шешесінің жалғыз өсіргені анықталды. Аналардың белгілі бір бөлігі отбасын қамтамасыз ету үшін жұмыс істегендіктен, балалардың көбісі бақылаусыз қалады, сол себептен жағымсыз жағдайларға әкеп соғады. Осындай отбасындағы жасөспірімдер арасында күш көрсету арқылы тонау қылмыстары жасалады. Сонымен қатар жасөспірімдер арасында қоғамға қарсы іс-әрекеттерді жасамау үшін алдын алу жұмыстары жүргізілмейді.

Ұрлық, тонау, қарақшылық қылмыстарының жасалу мәселесі, ол криминогендік жағдайға байланысты алкогольдік ішімдіктер және есірткі заттарын қолдануы. Соттық-тергеу тәжірибесінде зерделеу кезінде қылмыстың өсуіне әкеп соғатын деректердің бірі, алкогольдік ішімдіктермен және есірткі заттарын қолдану арқылы қарумен күш көрсетіп қылмыс жасалатындығы болып анықталды.

Сонымен қатар, тек халықтың маскүнемдігі, нашақорлығы себеп болып саналмайды, қылмыс жасайтын адамның қоршаған ортасы да әсер етеді.

Бізбен жасалған зерттеуде, қару қолдану арқылы қарақшылық қылмысын жасалатыны куәландырылды. Сол себептен қарумен шабуыл жасап, соның ішінде қарақшылық қылмысының өсуіне назар аударып, себепті байланысын анықтауымыз қажет.

Соттық-тергеу тәжірибесі зерделеу кезінде, қарақшылық қылмысын жасауға оқталған адам алдын ала қаруды, іздеп иемденіп алады, басқалары заңсыз қаруды жасайтындығын көрсетеді.

Тонау және қарақшылық қылмыстарын виктимологиялық алдын алудағы жетіспеушілік деп айтуға болады. Тонау мен қарақшылықтың ерекшелігі біздің көзқарасымыз бойынша ерекше болғандықтан, азаматтардың мінез-құлқын жеңу қиын. Қазақстанда виктимологиялық бағдарлама тәжірибеде қолданылмайды. Ол көбінесе шет мемлекеттерінде «қырағы көршілер», «көршілердің көмегі» түрінде қолданылады.

Сонымен, қылмыстың кешенді себебі мен жағдайында тонау және қарақшылықпен шабуыл жасалатын негізгі бөлімдері: мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық дағдарыс (нашар өмір сүруі, жұмыссыздық, мемлекеттегі демографиялық жағдай); көші-қон саясатының болмауы, көші-қон заңының жетілмегені, маскүнемдік және нашақорлық мәселелері, қарудың заңсыз айналымы, қарудың қолдануына құқықтық заңның жоқтығы, жасөспірімдер мен жастардың қылмысты алдын алудағы бірыңғай заңның жоқтығы; құқық

қорғау органдарындағы ресурстар (қаржылық, техникалық, кадрлық) тонау, қарақшылық қылмыстарын алдын алудағы арнайы кешенді шаралар енгізілмеуі. Виктимологиялық қылмыстың алдын алу мәселелері қарастырылмаған.

Резюме

В статье на основе изучения юридической литературы рассмотрены причины и условия корыстно-насильственных преступлений.

Resume

Based on the analysis of legal literature, the author identified the reasons and conditions that contribute to the commission of crimes related to illicit trafficking in narcotic drugs or psychotropic substances.

-
- ¹ Криминология: Учебн. для вузов / Под ред. д-ра.юрид.наук, профессора А. И. Долговой. — М., 2007.
  - ² Шаргородский М. Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе // Преступность и ее предупреждение. — Л., 1966. — С. 30.
  - ³ Лунеев В. В. Преступность 20 века. Мировые, региональные и российские тенденции. — М., 1999.